

rede şöhrat bulmasından yararlanarak, teccim ve teşbihe temayül gösteren Abdullah-ı Ensârî'ye aynı unvanı nisbet ettiğini belirtmiş ve sözü edilen dört eserin Ensârî'ye ait olduğunu kaydetmiştir (*Tabakât*, IV, 272).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbüni, *'Aqidetü's-selef ve aşâhî'l-hadîs* (nşr. Nâsir b. Abdurrahman), Riyad 1415, tür.yer.; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 36; Beyhâkî, *el-Esmâ' ve's-sıfât* (İlmâdûdin), II, 200-201; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 5-6; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, Kahire, ts. (İsâ el-Bâbî el-Halebî), VII, 16-19; Nevevî, *Şerhu'l-Erba'îne hadîşen*, Beyrut 1411/1990, s. 54; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 40-44; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyûşü'l-İslâmiyye* (nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerlî), Beyrut 1408/1988, s. 227; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 143-144; Sübkî, *Tabakât* (Tânâhî), IV, 271-292; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 137-138; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynüdü M. Azeb), Kahire 1413/1993, I, 407-409; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 223-224; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfessirin* (nşr. M. Şekkûr el-Meyâdîni), Beyrut 1418/1998, s. 56, 347-348; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1396/1976, s. 36-37; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (Lecne), I, 109-110; Keşfü'z-zunûn, I, 53; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), V, 212-214; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimâşk*, III, 30-34, 449; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 618; *Hediiyetü'l-'ârifin*, I, 210; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 90; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, II, 825-826; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, I, 368; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 317; Muhsin Demirci, "Herevî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XVII, 220-221; Tahsin Yazıcı – Süleyman Uluğ, "Herevî, Hâce Abdullah", a.e., XVII, 222, 226.

MUHAMMED ARUÇI

SÂBÜNÎ, Nûreddin

(نور الدين الصابوني)

Ebû Muhammed Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbüni el-Buhârî (ö. 580/1184)

Mâtürîdî kelâmcısı.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tabakat kitaplarında "İmam, Nûreddin, Nûreddin el-İmâm, Şeyh el-İmâm" lakaplarıyla zikredilir. Fahreddin er-Râzî, Buhara'da ona Nûr es-Sâbüni denildiğini kaydeder. Kendisine "sabun imal eden veya satan" anlamındaki Sâbüni nisbesinin (Kureşî, II, 322-323) verilmiş sebebi bilinmemektedir. Buhara'da yetişip orada vefat ettiği için Buhârî olarak da anılır. Adının Ahmed, oğlununki Muhammed, babasının Mahmud olması sebebiyle "Ebû'l-Mehâmid" diye de zikredilmiştir. Kaynaklarda devamlı şekilde Buhara'ya nisbet edilmesine ve

hac dışında başka bir yere gittiğine dair kayıt bulunmamasına bakılarak Buhara'da doğup yetiştiği söylenebilir. Fahreddin er-Râzî'nin *Münâzarât* adlı eserinde, Sâbüni'nin hac yolculuğu esnasında Horasan ve Irak'taki ulemâ meclislerinde ilmî konuşmalar yapıp vaazlar verdiği kaydedilmektedir. Buhara'da ve Mâverâünnehir ilim çevrelerinde tanınmış bir Hanefî ve Mâtürîdî âlimi olduğu, ayrıca zengin bir aileden geldiği belirtilmektedir.

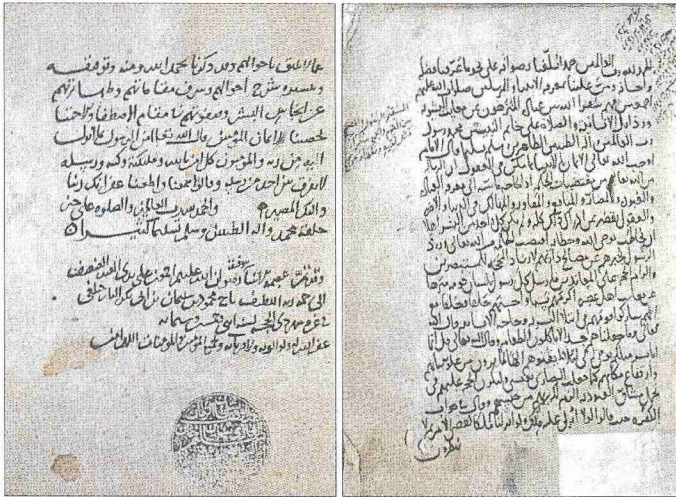
Bazı kaynaklarda Şemsüleimme el-Kerderî'nin Sâbüni'nin hocası olduğu ve Sâbüni'nin kendisinden fıkıh dersleri aldığı zikredilmektedir (İbn Kutluboğa, s. 10; Temîmî, II, 102). Kâtib Çelebi, bu bilgiye Sâbüni'nin Sedîdüddin Muhammed el-Esedî'nin rivayette bulunduğunu da ilâve eder (*Sülmü'l-vüçûl*, vr. 38^a). En eski kaynaklardan biri olan *el-Cevâhirü'l-muğiyye*'de ise Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî'nin Sâbüni'den fıkıh öğrendiği belirtilmekte ve Sâbüni onun hocaları arasında zikredilmektedir (I, 124; II, 82). Bu bilgiler Kefevî ve Leknevî tarafından doğrulanmaktadır (*Ketâ'ibü a'lâmi'l-aḥyâr*, vr. 138^b; *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 42). Şemsüleimme el-Kerderî ile Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî arasında ilk bakışta göze çarpan çelişkiye "tefekkahe aleyhi" ([falan] kendisinden fıkıh vb. dersler okudu) ve "tefekkahe alâ" (kendisi [falandan] fıkıh vb. dersler okudu) ibareleri arasındaki bir hata sebebiyet vermiş olabilir. Ancak büyük bir ihtimalle bu iki zatın birincisi olan Abdülgafûr b. Lokmân b. Muhammed Şemsüleimme el-Kerderî (ö. 562/1167) Sâbüni'nin hocası, Muhammed b. Abdüsettâr b. Muhammed Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî ise (ö. 642/1244) onun öğrencisidir (krş. Kureşî, I, 322-323; II, 82; Zirikî, IV, 158). Kaynaklar, Sâbüni'nin 16 Safer 580 (29 Mayıs 1184) tarihinde vefat ettiği ve Buhara'daki Kudâtüsseb'a Kabristanı'na defnedildiği hususunda ittifak etmektedir. Bu durumda Bağdatlı İsmâil Paşa'nın verdiği 508 tarihinin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır (*İzâhu'l-meknûn*, I, 169; II, 371).

Nûreddin es-Sâbüni ile Fahreddin er-Râzî arasında geçen münazaralar Sâbüni'nin Mâtürîdî mezhebinin samimi bir savunucusu olduğunu belgelemektedir. Bu münazaradan biri rüyetullah ve vücûd delili, diğeri tekvîn ve mükevven, üçüncüsü de bekâ sıfatının bâkinin zâtı üzerine zâit bir mâna olup olmadığı konularında olmuştur. Râzî gibi güçlü bir cedelcinin karşısında Sâbüni'nin yenilgiye uğramaması mümkün değildi (*Münâzarât*, s. 7-14). Onun ha-

yatından bahseden tabakat kitaplarında bu münazaraların zikredilmeyişi büyük ihtimalle Hanefîlik-Mâtürîdîlik gayreti sebebiyledir. Sâbüni'nin diğer bir münazarası ma'dûmun görülebilme niteliği taşıyıp taşımadığı hususunda olup Şeyh Reşidüddin ile yapılmıştır. Bu münazara Farsça'dan Arapça'ya çevrilerek Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd* adlı eserinde nakledilmiştir (vr. 35^a-37^a).

Sâbüni'nin ilmî şahsiyetinde Mâtürîdiyye doğrultusundaki kelâmcılık yönü ağır basar. Eserlerinde girift meseleleri ve tartışmaları sağlam ve anlaşılır bir dille anlatmış, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin görüşlerini genel anlamda benimseyip temellendirmiş, Mâtürîdiyye'nin sistemli bir mezhep haline gelip yayılmasında önemli hizmetler ifa etmiştir. Kelâm ilminden başka sahalarda eser verdiği bilinmemesine rağmen kitaplarının bir kısmının fazlaca istinsah edilmesi, bilhassa Teftâzânî, Beyâzîzâde Ahmed Efendi ve Râgıb Paşa (ondan da Abbas Mahmûd el-Akkâd) gibi âlimlerin kendisinden nakillerde bulunması Sâbüni'nin hüsnükabul gördüğüne işaret etmektedir. İddiasız ve mütevazı bir hayat yaşadığı için fazla şöhrat bulmamış, kaynaklarda kendisine yeterince yer verilmemiştir. Sâbüni'nin, Fahreddin er-Râzî ile yaptığı münazaraların sonunda Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tebşirâtü'l-edile*'sinin üstünde bir eserin bulunmadığını belirtmesi onun düşüncesi üzerinde bu eserin etkisini göstermektedir. Sağlam ve anlaşılır bir dil kullanması yanında tarafların fikirlerini kısaca nakletmeyi bilen Sâbüni'nin Arapça ve Farsça'dan başka Buhara'da doğup yetiştiğine bakılarak Türkçe'yi de bildiği, hatta Türk asıllı olduğu söylenebilir.

Eserleri. 1. *el-Kifâye** *fi'l-hidâye*. Müellifin *el-Bidâye* adlı eserinin aslını teşkil eden *el-Kifâye* hacim itibarıyla onun dört katına yakındır, iki eserin ihtiva ettiği bahisler ise hemen hemen birbirinin aynıdır. Kitap üzerinde Muhammed Aruçi yüksek lisans çalışması yapmıştır (1406/1986, Câmîatü'l-Kahire külliyyetü dâri'l-ulûm). 2. *el-Bidâye fi'uşûli'd-dîn*. Sâbüni'nin mukaddimede bildirdiğine göre öğretimde kolaylık sağlamak amacıyla *el-Kifâye fi'l-hidâye*'den ihtisar edilerek meydana getirilmiştir. Önce Fethullah Huleyf tarafından yayımlanmış (İskenderiye 1969), ardından Bekir Topaloğlu tahkikli neşrini gerçekleştirmiş (Dimaşk 1399/1979) ve eseri *Mâtürîdiyye Akaidi* ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara 1979). 3. *el-Müntekâ** *min 'işmeti'l-enbiyâ'*. Kaynaklarda Sâ-

Nûreddin
es-Sâbü'nî'nin
el-Müntekâ
adlı eserinden
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Lâleli, nr. 2425,
vr. 2*, 112*)

bûnî'ye nisbet edilmemekle beraber müellifin kendisi *el-Kifâye*'nin nübüvvet bahsinde bu eseri zikretmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2271, vr. 45^b). Ebû'l-Hüse-yin Muhammed b. Yahyâ el-Beşâğari'ye ait *Keşfü'l-gavâmiz fi ahvâlî'l-enbiyâ*² adlı kitabın muhtasarı olan eseri Mehmet Bulut Peygamberlerin İsmeti ve "*el-Müntekâ min 'ismeti'l-enbiyâ*" adıyla yayımlamıştır (İzmir 2000-2001).

Kaynaklarda Sâbü'nî'ye iki eser daha nisbet edilmektedir. Bunlardan biri İbn Kutluboğa tarafından usûlü'd-dîne ait bir çalışma olarak zikredilen *el-Muğnî*'dir (*Tâcû't-terâcim*, s. 10). Buna istinaden eser diğer kaynaklarda da zikredilmektedir (Temimî, II, 102; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1751; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vuşûl*, vr. 38^a; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 87). Ancak C. Brockelmann'da ve kütüphane fihristlerinde Sâbü'nî'ye ait böyle bir eser kaydedilmemiş, araştırmacılar da böyle bir kitaba ulaşamamıştır. Adı geçen eserin Nûreddin es-Sâbü'nî'ye nisbeti, Kureşî'den kaynaklanan yanlış bir tesbitin (*el-Cevâhirü'l-muğiyye*, I, 398; II, 322-323) diğer kaynaklarda devam ettirilmesinden dolayıdır (*Mâtüridiyye Akaidi*, s. 25-27). Sâbü'nî'ye atfedilen bir başka eser de *el-Hidâye* olup Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2040), ondan naklen Leknevî ve Bağdatlı İsmâil Paşa tarafından zikredilmiştir (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 42; *İzâhu'l-meknûn*, I, 169; II, 371; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 87). Kâtib Çelebi *el-Hidâye*'nin kelâma dair bir eser olduğunu, müellifin bu eseri ihtisar ederek *el-Bidâye*'yi meydana getirdiğini belirtir; aynı eseri *el-Kifâye fi'l-keîlâm* ve *el-Kifâye fi'l-hidâye* isimleriyle de kaydeder (krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1499-1500, 2040). Bu şekilde başlayan hata kitabın tam ismine dikkat edilmeden sürdürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Nûreddin es-Sâbü'nî, *el-Kifâye*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2271, vr. 45^b; a.mlf., *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 16; a.mlf., *Mâtüridiyye Akaidi* (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979, s. 19-36; Fahrreddin er-Râzî, *Münâzarât*, Haydarâbâd 1355, s. 7-14; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *el-'timâd fi'l-'tikâd*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3085, vr. 35^a-37^a; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, Haydarâbâd 1332, I, 124, 322-323, 398; II, 82, 322-323; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id*, İstanbul 1315, s. 45, 74, 141, 160; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 10, 31, 64; Taşköprüzâde, *Tabakâtü'l-Hanefiyye*, Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 7367, vr. 87^a; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-aşyâr min fuḥahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 690, vr. 138^b, 218^b; Temimî, *el-Tabakâtü's-seniyye*, II, 102; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1751; II, 1499-1500, 2040; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vuşûl ilâ tabakâti'l-fuḥûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887 (Mikrofilm Arşivi, nr. 12/357), vr. 38^a; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtü'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 156, 157, 329; Muhammed Râgib, *Sefinetü'r-Râgib ve definetü'l-me'tâlib*, Bulak 1255, s. 24-25; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 42; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 643, 657; II, 262; III, 1221; *İzâhu'l-meknûn*, I, 169; II, 371; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 87; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *Allâh*, Kahire 1964, s. 243; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 158.

MUHAMMED ARUÇI

SABÛR

(الصبر)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "tahammül etmek, kendini tutmak, sızlanmamak" anlamındaki *sabr* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olan *sabûr* "çok sabırlı" demektir. Sabır terim olarak "akıl ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü şeyleri yerine getirebilmek, ya-

pılmamasını istediklerinden uzak durmak için nefsi kontrol altında tutma" diye açıklanmıştır. Sabûr Allah'a nisbet edildiğinde "günahkârları cezalandırma konusunda acele etmeyip lutfuyla muamele eden" mânasına gelir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şbr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "şbr" md.; *Kāmus Tercümesi*, "şbr" md.).

Sabır kavramı Kur'an-ı Kerim'de sık sık geçer. İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da yer alan sabır kavramının anlamlarını üç noktada özetlemiştir. Birincisi ve en çok kullanılanı "kendini tutma"dır. İkincisi, "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin" meâlindeki âyet-te olduğu gibi (el-Bakara 2/45) "oruç", üçüncüsü de, "Onlar cehennem ateşine karşı ne kadar sabırlıdır!" (el-Bakara 2/175) âyetinde yorumlandığı üzere "cüret"tir (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 387-388). Kur'an'da sabır başta Resûlullah olmak üzere peygamberlere ve insanlara nisbet edilmiş, erdemli bir davranış olarak emredilmiş, çeşitli mü-kâfatlar, dünyaya ve âhirete yönelik iyi sonuçlar sabra bağlanmıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "şbr" md.), ancak Allah'a izâfe edilmemiştir. Bununla birlikte çeşitli âyetlerde başta zalimler olmak üzere kötü insanların davranışlarından Allah'ın asla gâfil olmadığı (İbrâhîm 14/42), bozguncuların fiillerine hemen mukabelede bulunmayı murat etseydi yeryüzünde bir tek canlı bile bırakmayacağı, ancak onları belli bir zamana kadar ertelediği belirtilmekte, böylece sabır kavramının içeriği dolaylı olarak Allah'a nisbet edilmektedir (en-Nahl 16/61; el-Kehf 18/58; Fâtır 35/45). Sabûr, Ebû Hüreyre'den nakledilen esmâ-i hüsnâ listesinde sadece Tirmizî tarafından zikredilmiştir ("Da'avât", 82). Ebû Müsâ el-Eş'arî'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demektedir: "Başka-larından duyduğu eziyete Allah'tan daha çok sabreden bir kimse yoktur. İnsanlar Allah'a ortak koşup denginin ve çocuğunun bulunduğunu söyledikleri halde O yine de insanları rızıklandırmakta, kendilerine sıhhat ve âfiyet vermektedir" (*Müşned*, IV, 395; Buhârî, "Edeb", 71, "Tevhîd", 3; Müslim, "Münâfikîn", 49-50).

Kâdî Abdülcebbar, sabır kavramında "belâ ve meşakatlere göğüs germe" gibi beşerî mânalar bulunduğu gerekçesiyle sabûr isminin Allah'a nisbet edilmesini doğru bulmaz (*el-Muğnî*, XX/2, s. 224). Abdülkâhir el-Bağdâdî ise Mu'tezile'nin bu titizliğine değindikten sonra İslâm âlimlerinin çoğunun yukarıda sözü edilen hadislerle dayanarak sabûru ilâhî isimlerden saydığını belirtir (*el-Esmâ' ve's-sıfât*, vr. 128^b).